

EL TOMBANT INTERPRETATIU I PRAGMÀTIC DE LA HISTORIOGRAFIA FRANCESA

FRANÇOIS DOSSE

El tombant crític

Assistim avui a un retorn força espectacular. És enmig dels anys 1980 que el context de crisi, d'esclat de la nova història dels *Annales* esdevé manifest. Des del 1980, Pierre Nora havia pres algunes distàncies, tot engegant la revista *Le Débat*, que es volia més eclèctica, més connectada sobre la dimensió política de la història. Pierre Chaunu evocava al mateix moment l'era dels rendiments decreixents. Quant a François Furet, abandonava segons la seva pròpia voluntat la direcció de l'E.H.E.S.S. el 1985 per dirigir tota la altra xarxa d'historiadors i de filòsofs dins del quadre de l'Institut Raymond Aron que dirigeix des d'aleshores, i promou una història més conceptual i destacada segons el seu substrat econòmic i social. És en aquest context que apareixen dues obres crítiques, el 1983 i el 1987,¹ i que l'historiador Georges Duby declara: "Som al capdavant de quelcom... Tinc el sentiment d'un panteix."² Després d'haver evitat curosament tot reenjudiciament, la revista *Annales* ha pres espectacularment en compte la nova conjuntura tot dramatitzant l'editorial del seu número de març-abril 1988 sota un títol imprès en vermell: *Història i Ciències socials. Un tombant crític*, que evoca la necessitat d'una nova durada, de noves al·liances i crida a les noves contribucions sobre una redefinició del que és l'especificitat de l'aproximació històrica: "Avui sembla vingut el temps de les incertituds... Els paradigmes dominants, que hom anava a cercar en els marxismes o estructuralismes tant com en les confiades pràctiques de la quantificació, perden llur capacitat estructurant."³ Aquesta crida a contribucions va donar lloc a la publicació d'un número especial el novembre-desembre 1989 consagrat al tombant crític. Però, tots els temes desenvolupats en aquest editorial defineixen una mena de nou programa d'orientació de la recerca històrica i anuncien un tomb radical i una crítica de les posicions anteriors. En primer lloc, l'editorial constata que el diàleg interdisciplinari tal com ha estat conduït corre el risc de fer perdre a l'historiador allò que funda la identitat de la seva disciplina: "Cal advocar d'una manera falsament paradoxal per una afirmació de les identitats disciplinars. En aquesta empresa plural, l'exploració dels mecanismes temporals

¹ F. Dosse, *L'histoire en miettes*, París, 1987; H. Coutau-Bégarie, *Le phénomène nouvelle histoire*, París, 1983.

² G. Duby, *Le Magazine littéraire*, 1987.

³ Editorial, *Annales*, març-abril, 1988.

ha de constituir la contribució particular de la història.⁴ El segon nivell de l'autocrítica consisteix a subratllar els perills de la prevalència acordada a la llarga durada que ha tingut tendència a esborrar les ruptures, els canvis històrics en profit de les permanències: "La metàfora de la superposició dels plans de la història i la preocupació particular dels fenòmens de llarga durada comporten el risc d'oblidar els processos pels quals esdevé la novetat."⁵ L'editorial dels *Annales* reconeix per altra part haver cedit a un cert positivisme o cientisme i ha desat la dimensió interpretativa de la història: "La història s'ha preocupat més aviat de mesurar els fenòmens socials... Un enorme material ha estat tanmateix reunit i analitzat. Però en el desenvolupament mateix de la recerca, l'acumulació de les dades ha pres el pas sobre l'ambició i a voltes la preocupació mateixa de la interpretació."⁶ Aquest positivisme ha descartat la dimensió humana de la història, la capacitat d'autonomia de l'individu en relació a tot el que el condiciona i que li permet de formular i d'inscriure's en el real a partir de pràctiques singulars: "La societat no és pas una cosa. No és pas indiferent que un bon nombre de recerques actuals convergeix per separar-se dels dos grans models que han dominat les ciències socials, el model funcionalista i el model estructuralista, per girar-se cap a anàlisis en termes d'estratègies."⁷ En fi, tot reconeixent implícitament el bon fonament del tema crític central de *L'histoire en miettes*,⁸ l'editorial evoca els riscos de l'esclat de la disciplina històrica: "L'expansió accelerada del territori de l'historiador, la multiplicació de les províncies inèdites han estat adquirides al preu d'un risc inseparat: el d'una nova compartimentació que ja no passaria, aquesta vegada, entre les ciències socials, sinó a l'interior de la nostra disciplina mateixa sota cobert de noves especialitzacions."⁹ Com es pot doncs mesurar, els *Annales* prenen data i inauguren així una nova obra. Dins d'aquest primer moment els *Annales* neguen tot i així tota referència a la crisi. La defensa d'identitat del grup pensa aleshores que és la negativa de la crisi que pot assegurar l'èxit del tombant encetat. Però al començament dels anys 1990 la revista *Annales* assumeix aleshores plenament en un segon moment del *tombant crític* una veritable conversió pragmàtica que es tradueix per la integració dins de l'equip del Comitè de direcció de Laurent Thévenot i d'André Orléan i pel canvi del subtítol de la revista que esdevé *Història, ciències socials*.¹⁰ Aquesta orientació pragmàtica assimila, per un treball de traducció-especificació, models i conceptes sortits de dos corrents de sociologia. En primer lloc eis historiadors fan seus els models de la nova sociologia de l'acció amb la seva noció d'actors que es substitueix per la

⁴ Editorial, *Annales*, nov.-des. 1989, p. 1318.

⁵ *Ibid.* p. 1318.

⁶ *Ibid.* p. 1319.

⁷ *Ibid.* p. 1319.

⁸ F. Dosse, *op. cit.*

⁹ *Ibid.* p. 1322.

¹⁰ Per a una anàlisi més fina d'aquest doble tombant, veure Ch. Delacroix, "La falaise et le rivage", *Espaces Temps*, "L'histoire au tournant", set. 1995.

d'agent, la seva noció de competència simetritzada que reemplaça la d'habitus i la d'apropiació que es substitueix per la postura de suposició, de desvelament. Per la resta, l'economia de les convencions esdevé la referència major que permet de conciliar i d'articular les nocions de regla i de procés entorn dels contextos situats en els que intervenen la racionalitat limitada dels actors: "Les nocions de 'recursos,' de 'quadre d'acció,' de 'reserva de sentit' són els operadors de l'entrecruament de la historicitat i del sentit i han de permetre de sortir de la tensió entre individualisme i holisme."¹¹

L'esdevenimentalització del sentit.

L'esdeveniment requereix un nou esguard que s'aparenta a la manera en què Paul Valéry definia al *Collège de France* el 1937 la ciència de les conductes creadores, la poètica. És aquesta aproximació poètica de la història que pregona René Passeron, sigui l'atenció particular a l'activitat creadora com a singularitat individual o col·lectiva: "Qui negarà que els canvis de concepció, en les ciències (compresa la història), les arts, els costums, les religions, les filosofies són deguts a l'espurna d'un esdeveniment imprevisit?"¹² Si creiem el prefaci a la seva *Història de França*, és en efecte el llampec de juliol de 1830 el que ha suscitat en Jules Michelet la seva passió històrica en un sentit quasi cristià. La guspira requerida és aquí aquella que fa efracció; es situa al costat del risc, de l'esquinç temporal, del començament d'una nova aventura. Aquesta esdevenimentalització re-obre l'horitzó del futur a la imprevisibilitat. Introdueix la incertesa dins de les projeccions provisionals: "L'obertura a les sorpreses futures introdueix una escaleta dins la prospectiva."¹³

Aquesta concepció discontinuista de la historicitat, tot privilegiant el caràcter irreductible de l'esdeveniment, condueix a una posada en qüestió de la visió teleològica d'una Raó històrica acomplint-se segons un eix orientat. L'atenció a l'esdevenimentalització fa ressó a la reflexió desenvolupada a Alemanya en els anys vint per Franz Rosenzweig, Walter Benjamin i Gershom Scholem, amb llur idea d'un temps de l'avui, discontinu, a part del continuïsm progressiu i de la idea de causalitat. Tenen en comú, com ho exposa Stéphane Mosès, el passar d'un "temps de la necessitat a un temps dels possibles."¹⁴ El messianisme jueu, propi d'aquests tres autors, presa de les decepcions de l'experiència directa de llur temps, escapa al finalisme per a privilegiar els esquinços de la història. El paradigma estètic serveix així a Walter Benjamin per definir entre els diversos

¹¹ *Ibid.*

¹² R. Passeron, "Poétique et Histoire", conferència pronunciada al col·loqui: *Idées, Mentalités, Histoire*, Université de Sfax, Tunisie, 9 Maig 1992, publicada per *Espaces Temps*, 55-56, 1994, p. 103.

¹³ *Ibid.* p. 105.

¹⁴ S. Mosès, *L'ange de l'histoire*, París, 1992, p. 23.

moments del temps, “un vincle que no sigui pas una referència de causalitat.”¹⁵ A partir d’una temporalització discontinua el sentit es desvela a partir d’un treball hermenèutic fortament tributari de la substància del present que es troba en situació prevalent, vertaderament constituït del passat. No és més que dins la situació posterior, en l’empremta, que hom pot pretendre de reprendre un sentit que no és pas un *a priori*: “El model estètic de la història torna a posar en qüestió els postulats de base de l’historicisme: continuïtat del temps històric, causalitat regint l’encadenament dels esdeveniments del passat cap al present i del present cap al futur.”¹⁶

Aquesta aproximació creacionista de la història implica l’enjudiciament de la distància instituïda per la major part de les tradicions historiogràfiques entre un passat mort i l’historiador encarregat d’objectivar-lo. Al contrari, la història consisteix a re-crear, i l’historiador és el mediador, el barquer d’aquesta re-creació. Es realitza en el treball de l’hermeneuta que llegeix el real com una escriptura en la qual el sentit es desplaça en el fil del temps en funció de les seves diverses fases d’actualització. L’objecte de la història és aleshores construcció per sempre re-oberta per la seva escriptura. La història és, doncs, primerament esdevenimentalitzada en tant que inscripció en un present que li confereix una actualitat sempre nova en tant que situada dins d’una configuració singular. Walter Benjamin oposava ja a l’historicisme la transposició d’un model manllevat de la causalitat mecànica dins del qual la causa d’un efecte es busca en la posició d’anterioritat immediata sobre la cadena temporal. Benjamin oposava a aquest model cientista “un model hermenèutic, tendint a la llum llur sentit.”¹⁷ L’esdevenimentalització en canvi no és pas la de l’escola metòdica/positivista del segle XIX, de la història-batalles que té certament més virtuts que la imatge diabolitzada que n’han deixat els *Annales*, però en la qual el treball de crític intern i extern de les fonts, completament indispensable, es limitava en efecte a un establiment purament factual de les fonts.

L’orientació actual és ben diferent perquè privilegia la lectura d’aquestes fonts en el nivell de llur significació. És en la traça del sentit que el fet és interrogat, com ho ha exemplificat Georges Duby a propòsit de la famosa batalla de Bouvines.¹⁸ Fernand Braudel s’havia doncs equivocat en voler tancar l’esdeveniment dins la curta durada. Ell en denunciava la “famera abusiva” i afirmava que “la ciència social té gairebé horror a l’esdeveniment. No pas sense raó. El temps curt és la més capriciosa, la més equívoca de les durades.”¹⁹ Al contrari, la llarga durada, erigida en causalitat estructural, s’oferia com a infraestructura de la qual el nucli es situava en una geo-història de ritme

¹⁵ *Ibid.* p. 122.

¹⁶ *Ibid.* p. 126.

¹⁷ *Ibid.* p. 161.

¹⁸ G. Duby, *Le Dimanche de Bouvines*, París, 1973.

¹⁹ F. Braudel, “Histoire et sciences sociales: la longue durée”, *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations*, 4, oct.-des. 1958, pp. 725-753; reprès a *Essais sur l’histoire*, París, 1969, p. 46.

geològic, tot evacuant progressivament la dimensió humana de la història. Aquesta tendència a la reculada de l'esdeveniment s'havia accentuat en els anys setanta amb els hereus directes de Braudel. Le Roy Ladurie no parlava ja aleshores d'una història quasi-immòbil, sinó d'història immòbil: "L'escola (dels *Annales*) és feta a la imatge mateixa de les societats que estudia: lenta. Defineix la seva pròpia durada dins del llarg termini del nostre segle... testimonia una bastant notòria indiferència dels fenòmens que passen a la superfície."²⁰

Adhuc si no veia contradicció entre aquests dos grans sòcols d'història freda i la seva pròpia concepció epistemològica en favor d'una concepció discontinuista de la història de les ciències, manllevada de Bachelard i Canguilhem, Michel Foucault ha contribuït força al retorn de l'esdevenimentalitat. La seva crítica radical de tota temporalitat continuista, de tota absolutització i naturalització dels valors, ha permès desenvolupar una atenció a les cesures pròpies d'un espai discursiu entre "epistemes" separades per línies de falla que ja no permeten recórrer falses constàncies o permanències il·lusòries: "Cal fer bocins d'allò que permetria el joc constant dels reconeixements."²¹ Michel Foucault es deia ésser un positivista "feliç", practicant la fugida nietzscheana de les recerques en termes de causalitat o d'origen i lligant-se per contra a les discontinuïtats, a allò descriptiu de les positivitats materials a la singularitat de l'esdeveniment: "La història defectiva fa resorgir l'esdeveniment en allò que pot tenir d'únic i d'agut."²²

Entre els historiadors, i contra-corrent de l'onada per la llarga durada, Pierre Nora anuncia molt aviat, des de 1972, "el retorn de l'esdeveniment."²³ Percep aquest *retorn*, que té el parfum desuat de l'antiga generació d'historiadors positivistes, per mitjà dels *media*. Ésser, és ésser percebut, i per aquest fet els diversos *media* han esdevingut mestres fins a fer-se amb el monopoli de la producció dels esdeveniments. Pierre Nora discerneix així en l'afer Dreyfus el primer esdeveniment en el sentit modern en la mesura en què ho deu tot a la premsa. Afere de *mass media*, l'esdeveniment contemporani esdevé a l'actualitat i dona la sensació d'historicitat a aquesta. Alguns d'aquests esdeveniments contemporanis són percebuts auditivament (les barricades de Maig del 1968, el discurs del 30 de maig de 1968 del general De Gaulle), d'altres estan lligats a la imatge (la invasió de Praga, l'allunissatge de la missió Apollo la represió de la plaça Tien-an-men, etc.): "Els *mass media* han fet així de la història una agressió, i han tornat monstruosos l'esdeveniment."²⁴ La immediatesa torna més fàcil el desxiframent de l'esdeveniment perquè pica d'un cop, i més difícil

²⁰ E. Le Roy Ladurie, "L'histoire immobile", lliçó inaugural en el Collège de France, 30 nov. 1973; reprès a *Le Territoire de l'historien*, París, 1978, t. 2, p. 14.

²¹ M. Foucault, "Nietzsche, la généalogie, l'histoire" a *Homenatge a Hyppolite*, París, 1971, p. 160.

²² *Ibid.* p. 161.

²³ P. Nora, *Communications*, 18, 1972; reprès i reamanit a *Faire de l'histoire*, dir. J. Le Goff i P. Nora, París, 1974, t. 1, pp. 210-228.

²⁴ *Ibid.* p. 215.

perquè ho lliura tot d'un cop. Aquesta situació paradoxal necessita, segons Pierre Nora, un treball de desconstrucció de l'esdeveniment que ha d'efectuar l'historiador per copsar el *medias* produeixen l'esdeveniment.

Entre la seva dissolució i la seva exaltació, l'esdeveniment, segons Paul Ricoeur, sofreix una metaformosi que concerneix la seva represa hermenèutica. Reconciliant l'aproximació continuïsta i discontinuïsta, Paul Ricoeur proposa de distingir tres nivells d'aproximació a l'esdeveniment: "1r. Esdeveniment intra-significatiu; 2n. Ordre i regne del sentit, al límit no-esdevenimental; 3r. Emergència d'esdeveniments supra-significatius, sobresignificants."²⁵ El primer ús correspon simplement a allò descriptiu *del que succeeix* i evoca la sorpresa, la nova referència a l'instituit. Correspon a més a les orientacions de l'escola metòdica de Langlois i Seignobos, el de l'establiment crític de les fonts. En segon lloc, l'esdeveniment és pres a l'interior d'esquemes explicatius que el posen en correlació amb regularitats, amb lleis. Aquest segon moment tendeix a subsumir la singularitat de l'esdeveniment sota el registre de la llei la qual posa de relleu, al punt d'estar als límits de la negació de l'esdeveniment. Podem reconèixer-hi l'orientació de l'escola dels *Annales*. A aquest segon estadi de l'anàlisi, ha de succeir un tercer moment, interpretatiu, de represa de l'esdeveniment com a emergència, però aquesta vegada sobresignificada. L'esdeveniment és aleshores part integrant d'un construcció narrativa constitutiva d'identitat fundadora (la presa de la Bastilla) o negativa (Auschwitz). L'esdeveniment que ha tornat no és doncs pas el mateix que aquell que ha estat reduït pel sentit explicatiu, ni aquell infrasignificatiu que era exterior al discurs. El mateix engendra el sentit: "Aquesta saludable represa de 'esdeveniment sobresignificat' no prospera més que en els límits del sentit, en el punt en el qual fracasa per excés i per defecte: per excés d'arrogància i per defecte de captura."²⁶

Es troben similituds entre els dos mètodes, històric i psicoanalític, en el nivell de la situació de l'esdeveniment per a l'historiador i per al psicoanalista. Per al psicoanalista l'esdeveniment no és pas reductible a un traumatisme extern, ja sigui violent, ja experimentat, sinó com el lligam del perill intern amb el perill extern, singular. Trobem similituds entre les dues demarcacions, la històrica i la psicoanalítica, en el nivell de l'emplaçament de l'esdeveniment per a l'historiador i el psicoanalista. Per al darrer, l'esdeveniment no és reduïble a un traumatisme extern: "El trauma no es sabria definir simplement com un esdeveniment extern, considerablement violent i advers, sinó com la relació del perill intern amb el perill extern, del present amb el passat."²⁷ Pels seguidors de Freud, el trauma és una conseqüència del cop, lliga un passat incorporat dins el present, els punts de fricció, les interseccions. La tasca de l'analista és, doncs,

²⁵ P. Ricoeur, "Événement et Sens," *Raisons Pratiques*, 2, 1991 (*L'événement en perspective*), pp. 51-52.

²⁶ *Ibid.* p. 55.

²⁷ M. Bertrand y B. Doray, *Psychanalyse et sciences sociales*, La Découverte, París, 1989, p. 132.

la de comptar amb els dos extrems de la cadena significant, rebutjant els determinismes simplistes. Tant l'historiador com l'analista estan confrontats amb la mateixa aporia. Només poden ressucitar el passat mitjançant les seves empremtes. És tant impossible per a un analista tenir accés a la Realitat com per a un historiador fer reviure la realitat del passat. Ambdós han de sostenir els dos extrems de la cadena: la realitat externa i el seu impacte intern per intentar aproximar-se a llur objecte. D'una banda, l'historiador ha d'aprendre encara de l'analista el caràcter fonamentalment dual de l'home. El que pot extreure de l'experiència freudiana és l'ensenyament d'una metodologia que privilegia el caràcter inèdit de les descobertes, el fulgor de la idea incident: "El lloc que aleshores se'ns ofereix és el de l'imaginari teòric de Freud: com el fantasma per a l'individu, aquest imaginari, forneix les línies mestres del pensament, n'indica les exigències i empeny vers l'escenari les metàfores designades per rendir comptes d'un treball de pensament."²⁸

Els esdeveniments només són extricables a partir de les seves pròpies petjades, discursives o no. Sense reduir les arrels històriques a la seva dimensió lingüística, la fixació de l'esdeveniment, la seva cristallització, s'efectua a partir de la seva nominació. És just aquest plantejament el mostrat, en una perspectiva no essencialista, per les recerques de Gérard Noiriel sobre la construcció de la identitat nacional. Noiriel constata, doncs, a propòsit de la immigració, que els fenòmens socials poden existir sense haver assolit al mateix temps una visibilitat.

Existeix, doncs, una relació certament essencial entre llengua i esdeveniment que en l'actualitat ha estat profundament analitzada i problematitzada pels corrents de l'etnometodologia, l'interaccionisme, i, per suposat, per l'hermenèutica. Tots aquests corrents contribueixen a sentar les bases d'una semàntica històrica. Aquesta pren en consideració l'esfera de les reaccions i trenca amb les concepcions fiscalistes i causalistes. La constitució de l'esdeveniment és, com ha mostrat Paul Ricoeur, tributària de la seva posta en pràctica. És la mediació que assegura la materialització del sentit de l'experiència humana de temps "a tres nivells, en la seva prefiguració pràctica, en la seva configuració epistèmica i en la seva reconfiguració hermenèutica."²⁹ La posta en escena juga el paper d'operador, de posta en relació d'esdeveniments heterogenis. És substituïda de la relació causal de l'explicació fiscalista. L'hermenèutica de la consciència històrica situa l'esdeveniment dins una tensió interna entre dues categories meta-històriques, assenyalades per Koselleck, la de l'espai d'experiència i la de l'horitzó d'expectatives: "Es tracta de categories del coneixement susceptibles d'ajudar a fundar la possibilitat d'una història."³⁰ Aquestes dues categories permeten una tematització del temps històric que es

²⁸ P. di Mascio, "Imaginaire théorique et histoire: Freud hors contexte", *Espaces, Temps, l'Histoire au tournant*, setembre 1995 (en premsa).

²⁹ J.-L. Petit, "La constitution de l'événement social", *L'événement en perspective. Raisons pratiques*, 2, 1991, p. 15.

³⁰ R. Koselleck, *Le futur passé*, París, 1990, p. 308. [Trad. cast.: *Futuro pasado*, Paidós.]

tradueix en l'experiència concreta, amb canvis significatius com el de la dissociació progressiva entre experiència i expectativa en el món modern occidental. El sentit de l'esdeveniment, segons Koselleck, és, doncs, constitutiu d'una estructura antropològica de l'experiència temporal i de formes simbòliques històricament instituïdes. Koselleck desenvolupa doncs "una problemàtica de la individuació dels esdeveniments que situen la seva identitat sota els auspicis de la temporalització, de l'acció i de la individualitat dinàmica."³¹ S'ocupa, doncs, d'un nivell més profund que el de la simple descripció, acostant-se a les condicions de possibilitat de la factualitat. El seu estudi té el mèrit de mostrar la operativitat dels conceptes històrics, la seva capacitat estructuradora i alhora estructurada per situacions singulars. Aquests conceptes, portadors d'experiència i d'espera, no són pas uns simples epifenòmens lingüístics a oposar a la història *vertadera*; tenen "una relació significativa amb el llenguatge a partir del qual influeixen sobre cada situació i esdeveniment on actuen altra vegada."³² Els conceptes no són ni reductibles a qualsevol figura retòrica, ni simple eina pròpia per classificar en categories. Són ancorats dins el camp d'experiència d'on són nascuts per subsumir una multiplicitat de significacions. Es pot afirmar aleshores que aquests conceptes reeixen a saturar el sentit de la història fins a permetre una fusió total entre història i llenguatge? Com Paul Ricoeur, R. Koselleck no va pas fins allà i considera al contrari que els processos històrics no es limiten pas a llur dimensió discursiva: "La història no coincideix mai perfectament amb la manera en què el llenguatge la pren i l'experiència la formula."³³ És, com pensa Paul Ricoeur, el camp pràctic el que és l'arrelament darrer de l'activitat de temporalització.

Aquest desplaçament de l'esdevenimentalització cap a la seva traça i als seus hereus ha suscitat un veritable retorn de la disciplina històrica sobre ella mateixa, a l'interior del que hom podria qualificar de cercle hermenèutic o de tombant historiogràfic. Aquest nou moment invita a seguir les metamorfosis del sentit dins les mutacions i esllavissades successives de l'escriptura històrica entre l'esdeveniment mateix i la posició present. L'historiador s'interroga aleshores sobre les diverses modalitats de la fabricació i de la percepció de l'esdeveniment a partir de la seva trama textual. Aquest moment de revisitació del passat per l'escriptura històrica acompanya l'exhumació de la memòria nacional i conforta àdhuc el moment memorial actual. Per la revifalla historiogràfica i memorial els historiadors assumeixen el treball de dol d'un passat en si i aporten llur contribució a l'esforç reflexiu i interpretatiu actual dins de les ciències humanes.

La política com a lloc de cristallització

³¹ L. Quéré, "Événement et temps de l'histoire", *L'événement en perspective. Raisons pratiques*, 2, 1991, p. 267.

³² R. Koselleck, *Le Futur passé*, op. cit., p. 264.

³³ *Ibid.* p. 195.

La política com a horitzó d'anàlisi té un destí paradoxal. En els anys seixanta i setanta, era convingut que tot era polític segons una crítica radical portada per una filosofia de la sospita que permetia delatar i dessegellar allò científic sota la seva ganga ideològico-política. Tot i així, al moment en què el fet polític estava pertot, estava sobretot enlloc, havent perdut la seva autonomia. Era reduït, en nom dels interessos de classe o de fantasmes libidinosos, a no ésser més que vela sense gruix d'una veritat sempre amagada, exterior per sempre a la consciència. És el moment en què per l'escola historicista dels *Annales*, en la filiació dels seus mestres fundadors, la història del fet polític és assimilada a la simple crònica sense significació d'una història-batalles que François Simiand havia expulsat del territori de la ciència quan denunciava des de 1903 els tres ídols de la tribu històrica: la biografia, la cronologia i la política.³⁴ El fet polític era doncs pertot, poliform, polimorf. Amb el concepte de poder de Michel Foucault era arreu, per tant enlloc, inassignable, sense autonomia.

A partir dels anys vuitanta assistim a un renaixement espectacular. Es manifesta des de la publicació del primer número de la revista *Le Débat* el 1980, que porta com a subtítol: *Història, Política, Societat*. Aquest ressorgiment és concomitant del tombant global de les ciències humanes que comencen a preguntar-se sobre *la part reflexiva de l'acció humana*.³⁵ La revitalització de la part de l'inconscient que havia estat la via d'accés real a la veritat sota l'estructuralisme, i la rehabilitació de la part explícita de l'acció han posat de nou el segell d'un horitzó polític que s'havia pres per la part més inhàbil, obsoleta, de l'anàlisi en ciències humanes.

L'autonomia del fet polític havia estat fortament subratllada per Paul Ricoeur en una anàlisi que seguia la repressió de l'exèrcit soviètic de la revolució de Budapest de 1956. Aquest esdeveniment havia suscitat en Ricoeur una reflexió encara més actual sobre la naturalesa mateixa del fet polític: "L'esdeveniment de Budapest, com tot esdeveniment digne d'aquest nom, té una potència infinita de trontollament; ens ha afectat i remogut a diversos nivells de nosaltres mateixos: en el nivell de la sensibilitat històrica, fanatitzada per l'inesperat; en el nivell de càlcul polític a mig terme; en el nivell de la reflexió duradora sobre les estratègies polítiques de l'existència humana."³⁶ En plena guerra freda Paul Ricoeur prenia una posició que tornava a enjudiciar alhora les posicions dels que reduïen el polític als conflictes de classes i els qui, denunciant els règims de l'Est, predicaven la renúncia de tota validesa del polític.

La comprensió de l'esdeveniment i la seva relativització en relació a la natura del fet polític condueixen Ricoeur a subratllar el caràcter doble i paradoxal del polític. Posa de relleu per la seva autonomia, una racionalitat

³⁴ F. Simiand, "Méthode historique et science sociale", *Revue de synthèse historique*, t. VI, 1903, pp. 1-22 i 129-157; reprès a *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations*, 1960, pp. 139-169.

³⁵ M. Gauchet, "Changement de paradigme en sciences sociales?", *Le Débat*, n° 50, maig-agost 1988, p. 169.

³⁶ P. Ricoeur, "Le paradoxe du politique", *Histoire et Vérité*, París, 1964, p. 260.

específica irreductible a la infraestructura econòmica i social. Al mateix temps, es caracteritza per unes deficiències específiques. L'anàlisi del polític implica aquesta doble dimensió, mentre que la tradició de la filosofia política ha tingut tendència, ja sigui augmentar la racionalitat del polític sense integrar la seva altra vessant: és el cas d'Aristòtil, de Rousseau, de Hegel; ja sigui, al contrari, a insistir sobre l'aspecte mentider i violent del poder: és la filiació que va de Plató a Marx passant per Maquiavel. Però el fet polític és aquesta doble instància que entén assegurar el bé públic, la felicitat comuna. Reflexionar sobre la seva autonomia, és doncs "retrobar en la teleologia de l'Estat la seva manera irreductible de contribuir a la humanitat de l'home."³⁷ Tal concepció fa esdevenir vanes les oposicions frontals del tipus Estat/ciudadà donat que l'individu no esdevé humà més que en la totalitat ciutadana. La veritat del polític es troba doncs en la noció d'igualtat: "És aquesta la que fa la realitat de l'Estat."³⁸ El punt de vista de l'Estat no pot doncs ésser assignat a una singularitat com aquella de la dominació de tal o qual categoria social. Nogensmenys hi ha l'altra cara del polític, la de l'alienació que implica. El mal polític no és pas un element exògen, lligat a la contingència, a mals governants: "No és pas que el poder sigui el mal. Sinó que el poder és una grandària de l'home eminentment subjecte al mal."³⁹ És doncs tan legítim de denunciar, de desvelar la mentida, la ficció de l'Estat donat que és una de les seves dimensions. La crítica radical de Marx és doncs acceptable, però la seva feblesa consisteix en el fet de no haver comprès l'alienació pròpia del polític i d'haver rebutat aquesta dimensió com "una simple superestructura,"⁴⁰ a manca d'haver concebut el caràcter autònom de la contradicció inherent al polític. La crítica dels límits de la filosofia de la sospita per Ricoeur no és pas el signe de cap pessimisme o desfeta. Tot al contrari, permet de continuar a portar alt i fort el polític en la seva doble dimensió; de no rebutjar-lo en nom dels desencantaments que sembren la història humana: "Des d'aleshores l'home no pot eludir la política, sota pena d'eludir la seva pròpia humanitat. A través de la història i per la política l'home s'està confrontant amb la seva grandesa i amb la seva culpabilitat."⁴¹

Al contrari, els anys setanta han desenvolupat a bastament la visió d'un poder malèfic present arreu, i li han oposat la figura de l'individu lliure i revoltat, tractant d'escapar a la seva quadrícula en localitzar els seus intersticis, les seves falles. Pensar el fet polític en la seva autonomia i dins la seva dualitat ontològica només ha estat perseguit per alguns corrents aïllats. És més aviat la manca que ha caracteritzat aquests anys en el nivell del pensament del fet polític amb el risc de veure néixer petites ciutats replegades sobre elles mateixes a la manera de les ciutats antigues, per tant comunitats inclusionistes. Tot i així pot

³⁷ *Ibid.* p. 263.

³⁸ *Ibid.* p. 266.

³⁹ *Ibid.* p. 269.

⁴⁰ *Ibid.* p. 273.

⁴¹ *Ibid.* p. 275.

ésser pitjor amb la degeneració del social sota forma de multiplicació de sectes, amb llurs líders carismàtics organitzant una violència comunitària sobre la base d'un intens lligam afectiu. La constatació d'aquesta desviació del polític i dels seus efectes funestos està també testimoniada per Alain Caillé, qui incrimina la responsabilitat dels intel·lectuals, i en particular de les ciències socials, que han oblidat llur funció cívica en exarcerbar llur tall constitutiu.⁴²

Aquest relegament del fet polític a un sector especialitzat, el de les ciències polítiques, ha estat afavorit pel domini en ciències socials de paradigmes que les conduïen a considerar aquest nivell d'estudi com a revelador de l'efímer, de l'il·lusori. L'evolució de la disciplina històrica en aquest punt és exemplar. El que domina, és incontestablement el retorn del polític que havia estat el gran domini abandonat per la tradició dels *Annales*, que considerava aquest com a revelador del singular, de l'accidental, del qual l'historiador havia de prevenir-se, en ciència, per consagrar-se al contrari d'allò que dura. A la genealogia del fet nacional, segons Lavissee, s'havia substituït una genealogia del fet social, sovint economicista. Assitim avui dia, al contrari, a una certa renaixença de la història política de la qual l'iniciador a França fou René Rémond amb la publicació de la seva tesi el 1954, *La dreta a França*.⁴³

La història mateixa truca a la porta del fet polític quan hom no pot explicar esdeveniments tan importants com la caiguda del règim soviètic i la consecutiva del mur de Berlín, únicament per les corbes econòmiques; quan els economistes mateixos semblen impotents per reduir a model la crisi econòmica més llarga de la nostra modernitat. Avui dia, entorn de René Rémond, de la Fundació nacional de ciències polítiques i de la Universitat Paris-X Nanterre o encara a l'*Institut d'histoire du temps present*, ha nascut una nova història política, rica en aportacions d'un diàleg fecund amb les altres ciències socials, singularment amb les politòlogues, la sociologia electoral, els juristes. Respecte això, la publicació recent, el 1988, d'un treball col·lectiu sota la direcció de René Rémond: *Per una història política*, és simptomàtic d'aquest capgirament de conjuntura historiogràfica. Les lliçons de la nova història han estat retingudes pels autors de dotze contribucions del treball. El fet polític hi és concebut en un sentit extès a l'estudi dels mots, de les manifestacions i dels mites fundadors de l'imaginari social, i s'apunta sobre una minuciosa atenció a les fluctuacions electorals. René Rémond constata: "La història política coneix un espectacular retorn de la fortuna de la qual els historiadors no n'han pas vist sempre la importància."⁴⁴ Jean-Pierre Azéma aixeca el panorama de les concepcions de la guerra en llurs relacions amb la racionalitat i la violència. Les eleccions, els partits, les associacions, les biografies, l'opinió, els *medias*, els intel·lectuals, les idees polítiques, els mots, la religió en la seva relació al fet polític, les relacions entre política interior i exterior són estudiades pas a pas per René Rémond, Serge

⁴² A. Caillé, *La démission des clercs*, París, 1993.

⁴³ R. Rémond, *La droite en France*, París, 1954.

⁴⁴ R. Rémond, *Pour une histoire politique*, París, p. 12.

Bernstein, Jean-Pierre Rioux, Philippe Levillain, Jean-Jacques Becker, Jean-Noël Jeanneney, Jean-François Sirinelli, Michel Winock, Antoine Prost, Aline Coutrot i Pierre Milza.

D'això en resulta que el polític irriga novament el camp històric, però amb un nou esguard i com a lloc de gestió de la societat global, no pas com a subcontinent desconnectat de la història social. N'és testimoni l'empresa editorial recent d'un equip reunit entorn de Jean-François Sirinelli i de l'editor-historiador Eric Vigne. Acaba de realitzar una demostració evident: la història política reintegra l'*ecumene* de l'historiador amb esclat. Els concebidors del projecte d'una nova *Història de les dretes a França*⁴⁵ no retornen pas a la història historicitzant i reductora de l'era lavissiana. Construeixen una història global dins la qual la política s'opera sobre *el fet* polític. Lluny d'ésser una història excloent, aquesta història és incloent. S'organitza segons un triple registre que permet d'obrir l'anàlisi general dels fenòmens als micro-esdeveniments del quotidià.

En primer lloc la dimensió pròpiament política, la de les diverses formes de poder, és concebuda a partir d'una diferenciació entre els seus aspectes institucionals i una nova dimensió, represa en Reinhart Koselleck, que és la dels horitzonts ideològics. Segon estrat d'anàlisi: el de la cultura política a través dels seus canals de difusió, dels diversos tamissos que filtren les doctrines a partir dels cercles d'inventors i dels cercles de mediadors. En fi, i encara més nou, el treball de Luc Boltanski i de Laurent Thévenot sobre la justificació dels actors troba aquí una prolongació en la disciplina històrica per la presa en compte en el tercer volum del domini de les sensibilitats. Hom accedeix aleshores a l'esfera del subjectiu, la de les solidaritats essencials que funden l'ésser-junts a la Ciutat en el pla del viscut individual i col·lectiu: "La nostra utilització del terme 'citè' està, ben evidentment, inspirada en l'ús conceptual que Luc Boltanski i Laurent Thévenot fan d'aquest darrer."⁴⁶ El treball dirigit per Sirinelli i Vigne pren de nou la noció pluralista del fenomen de dretes, pren en evidència des de 1954 per René Rémond, però sobretot obre la política a allò cultural, pren en compte els treballs de Maurice Agulhon sobre la sociabilitat política, les seves xarxes, els seus llocs i mitjans, així com el desenvolupament recent dels treballs sobre la memòria que renova totalment la historiografia.

L'extensió del polític al camp de l'imaginari ha tingut, entre d'altres, com a pioner Maurice Agulhon, amb el seu concepte clau de sociabilitat.⁴⁷ Definida per Agulhon, com una aptitud per viure en grup i per consolidar els grups per la constitució d'associacions voluntàries, la noció de sociabilitat ha permès un vast camp nou a la recerca, que il·lustra l'aparició recent d'*Història vagabunda*,⁴⁸ que reagrupa una vintena d'articles del període de 1968 a 1987. Insatisfet amb la història política tradicional, Maurice Agulhon escruta, en allò més profund, els

⁴⁵ J. F. Sirinelli, *Histoire des droites en France*, Paris, 3 toms, 1992.

⁴⁶ Sirinelli, *ibid.*, t. I, p. XLI, nota 1.

⁴⁷ M. Agulhon, *La République au village*, Paris, 1979.

⁴⁸ M. Agulhon, *Histoire vagabonde*, 2 vols., Paris, 1988.

fonaments del civisme i del republicanisme en el curs del segle XIX. Darrere les lleis i l'escenografia de la casta política, posa en valor una circulació més soterrània, la que manté una relació d'adhesió a qualsevol demostració de la fe republicana entorn d'un estatutari específic, d'inscripcions i de fonts que permeten el reagrupament i l'expressió d'un fervor col·lectiu.

La renovació de la història política ha estat feta possible gràcies a un fecund diàleg entre les altres ciències socials, per una pluridisciplinarietat en acte. Així en la seva nova versió, no es presenta pas com un sector a part de pretensió hegemònica: "La política no consisteix pas un sector separat: és una modalitat de la pràctica social."⁴⁹ La història del fet polític pressuposa l'existència d'un domini autònom, però necessita un horitzó globalitzant del qual és punt de condensació. Allò polític, dins la seva indeterminació i la seva ambivalença primera ens ensenya els límits dels esquemes explicatius, llur incompletud: "Cal reconèixer que hi ha en política més coses que els sistemes d'explicació."⁵⁰ El sacrifici humà ofert en el fenomen de la guerra resta irreductible a les anàlisis de pura racionalització utilitària. La història del fet polític és doncs una bona escola d'adquisició de la modèstia per a l'investigador. No està pas menys a la base d'una vasta obra pluridisciplinària.⁵¹

El temps present

La implicació reconeguda de l'historiador en relació a la seva escriptura ha fet esclatar l'objectivisme reivindicat pels qui definen la història a partir del tall entre un passat fix a exhumar i un present considerat com a lloc de sobreplom d'una possible pràctica científica. Aquesta indivisibilitat entre passat i present ha fet entrar a l'interior del camp d'investigació de l'historiador el passat més proper. Les interrogacions de la història contemporània s'han concentrat durant llarg temps sobre un primer segle XX que tenia per terme les obres arxivístiques de la segona guerra mundial. És d'altra banda la recerca sobre aquest període que és a l'origen de la creació de l'*Institut d'histoire du temps present* (I.H.T.P.) el 1978.

En els anys cinquanta i seixanta, el Comité d'història de la segona guerra mundial, creat el 1951, animat aleshores per Henri Michel, reuneix, capta els testimonis i multiplica les investigacions, essencialment orientades cap a l'estudi de les diverses formes de resistència. En el curs dels anys setanta, sortiem progressivament del discurs heroic sobre aquest episodi de la història francesa amb la publicació el 1973 del treball de l'historiador americà Robert Paxton.⁵²

⁴⁹ R. Rémond, *Pour une histoire politique*, op. cit. p. 31.

⁵⁰ *Ibid.* p. 384.

⁵¹ D. Peschanski, M. Pollak, H. Rousso, *Histoire politique et sciences sociales*, I.H.T.P., Bruxelles, 1991.

⁵² R. Paxton, *La France de Vichy*, Paris, 1973.

Ultra els tabús que reeix a mostrar, opera sobre una necessària interrogació sobre els lligams teixits per la història amb la memòria. El film de Marcel Ophüls sobre la crònica de la vida quotidiana a Clermont-Ferrand durant l'ocupació, *La pena i la pietat*, llarg temps prohibit a la televisió però amb gran èxit a les sales, invita a una reflexió similar i participa d'un veritable trabucament, un retorn d'allò rebutjat. S'imposa aleshores la necessitat de repensar la referència a la segona guerra mundial a l'interior d'una més vasta perspectiva, reinserit-la en el temps present llargament tributari dels seus efectes. Per altra banda, la llei dels 30 anys permet una obertura més ràpida dels arxius, el que permet de preguntar-se sobre l'esdeveniment, arraconat fins aleshores per la llarga durada braudeliana, i amb el suport d'una base arxivística. Pierre Nora escriu en aquest moment sobre "el retorn de l'esdeveniment"⁵³ i se li confia el 1978, al mateix moment en què es crea l'I.H.T.P. dirigit per François Bédarida, una direcció d'estudis a l'E.H.E.S.S. titulada *Història del present*. François Bédarida encarna aleshores l'èxit d'una empresa, fins aleshores soterrània, de renovellament de la història més contemporània. Institucionalment l'I.H.T.P. realitza les difícils noces entre el temps i el present.

Presença de la mundialització de les informacions, de l'acceleració de llur ritme, el món contemporani coneix una "extraordinària dilatació de la història, una empenta d'un sentiment històric de fons."⁵⁴ Aquesta presentificació ha tingut per efecte una experimentació moderna de la historicitat. Implicava una redefinició de l'esdevenimentalització com a aproximació a una multiplicitat de possibles, de situacions virtuals, potencials, i no ja com allò acomplert en la seva fixació. El moviment s'ha emparat del temps present fins a modificar la referència moderna al passat. La lectura històrica de l'esdeveniment no és ja reductible a l'esdeveniment estudiat, sinó entrevist en la seva traça, situada en una cadena esdevenimental. Qualsevol discurs sobre un esdeveniment vehicle, connota una sèrie d'esdeveniments anteriors, el que dona tota la seva importància a la trama discursiva que els relliga a una dramatització. L'historiador del temps present no queda compromès només pel caràcter obert d'un període de nou, el més proper que s'obre a l'esguard de l'historiador. És també una història diferent, tot participant en les noves orientacions d'un paradigma que es busca amb la ruptura amb el tema únic i lineal, i pluralitzant els modes de racionalitat. S'ha oposat a la història del temps present arguments presentant un cert nombre d'obstacles indepassables. En primer lloc l'hàndicap de la proximitat no permet jerarquitzar segons un ordre d'importància relatiu dins la massa de les fonts disponibles. Hom no pot, segons aquesta crítica, definir el que relleva de l'històric i el que concerneix l'epifenomen. En segon lloc, hom li retreu d'utilitzar un temps entroncat al seu futur. L'historiador no coneix pas la destinació temporal dels

⁵³ P. Nora, "Le retour de l'événement", *Communications*, 18, 1972, reprès i reamanit a *Faire l'histoire*, dir. J. Le Goff, P. Nora, París, 1974, t. 1, pp. 210-229.

⁵⁴ P. Nora, "De l'histoire contemporaine au présent historique", a *Écrire l'histoire du temps présent*, op. cit. p. 45.

fets estudiats quan el més sovint el sentit no es releva més que dins el tot seguit. En aquest punt Paul Ricoeur, que inscriu la seva intervenció dins del quadre d'una defensa de la legitimitat de la història del temps present, atreu l'atenció sobre les dificultats d'una configuració inscrita en la perspectiva d'una distància temporal curta. Pregona distingir en el passat recent el temps inacabat, l'esdevenir en curs quan en parlem al mig del gual, "el que constitueix un hàndicap per a aquesta historiografia, és el lloc considerable de les previsions i de les anticipacions dins la comprensió de la història en curs,"⁵⁵ i d'altra banda el temps clausurat, el de la segona guerra mundial, de la descolonització, de la fi del comunisme, etc. i respecte a això la data de 1989 esdevé una data interessant de clausura que permet de configurar conjunts intel·ligibles un cop acabat un cert cicle. El treball d'investigació sobre l'inacabat contribueix a desfatalitzar la història, a revitalitzar les cadenes causals que constituïen les reixes de lectura, el *prêt-à-porter* de l'historiador té l'historiador. La història del temps present és en aquest aspecte un bon laboratori per rompre el fatalisme causal. En segon lloc, àdhuc si el seu palpejament posa problemes metodològics i seriosos, l'historiador té la sort de poder treballar sota el control dels testimonis dels esdeveniments que analitza. Disposa de fonts orals que són un cert trumfo, àdhuc si aquestes consisteixen a palpejar amb prudència i amb una distància crítica donat que "és una font sobre un temps passat i no pas, com nombroses fonts escrites, contemporània de l'esdeveniment."⁵⁶ Aquesta interactivitat entre l'historiador confrontat a la seva investigació del terreny, a la marca del sociòleg, situa aquest en bona posició "per fer una història objectiva de la subjectivitat."⁵⁷

Aquesta història del temps present haurà contribuït a invertir la relació entre història i memòria. L'oposició tradicional entre una història crítica, situada al costat de la ciència, i una memòria mostrant fonts fluctuants i en part fantasmàtiques, és en vies de transformació. Quan la història perd una part de la seva científicitat, la problematització de la memòria condueix a relacionar una part crítica a l'aproximació de la noció de memòria. Les dues nocions s'han tornat a aproximar i la part de les fonts orals en l'escriptura del temps present fa possible una història de la memòria: "Erigim la memòria mateixa en objecte històric."⁵⁸ Aquest capgirament té un valor heurístic car permet de comprendre millor el caràcter indeterminat dels possibles oberts pels actors d'un passat que fou llur present. La història del temps present modifica doncs la referència al passat, la seva visió i el seu estudi. És doncs una ruptura significativa en la pràctica historiadora i ultrapassa per la seva amplària la significació d'altres locucions com la d'història propera o la d'història immediata. Aquesta darrera noció havia adquirit les seves cartes de noblesa el 1978, quan figurava com a entrada de l'enciclopèdia *Nouvelle Histoire*. Representava una història de

⁵⁵ P. Ricoeur, "Remarques d'un philosophe", *Écrire l'histoire du temps présent*, op. cit., p. 38.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 165.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 166.

⁵⁸ P. Ricoeur, "Rémarques d'un philosophe", *Écrire l'histoire du temps présent*, op. cit., p. 37.

l'immediat marcada pel segell del bon periodisme, en l'ocurrència de Jean Lacouture. A més que fa conjuminar dues nocions que poden semblar antinòmiques: història i immediat; aquest gènere, fill de la premsa i de la importància de la informació mediàtica "és més assimilable a les tècniques periodístiques que a les de la ciència històrica."⁵⁹ L'historiador del temps present inscriu l'operació historiogràfica en la durada. No limita el seu objecte a l'instant. Ha de fer prevaldre una pràctica conscient d'ella mateixa, cosa que prohibeix les ingenuïtats freqüents davant de l'operació històrica. Pertanyent al temps que estudia, l'historiador està obligat a situar-se, a pensar-se ell mateix per referència al seu objecte com a agent de coneixença i no com a simple vector o ectoplasma. Aquest esguard retrospectiu indueix a una relectura de tota la producció històrica, una reavaluació de l'atzar, de l'esdeveniment en la seva singularitat i en el sentit de la seva desfatalització. En resulta doncs tota una problemàtica nova sobre la tria dels actors en el sentit d'una via mitja entre la contingència i encadenament, entre discurs i estructura. El present ja no és concebut tant com el lloc d'un passatge continu entre un abans i un després, sinó tal com el concep Hannah Arendt com a *llacuna* entre passat i futur.⁶⁰ Aquesta noció arendtiana permet d'entendre millor el que el present pot comportar de discontinuïtat, de ruptura, de començament del possible. Reenvia a la noció generacional que permet d'estructurar el viscut del present de manera col·lectiva: "Segons aquesta concepció, el temps no és pas un *continuum*, sinó que és interromput al punt en què l'ésser humà es troba i on ell/ella ha de prendre posició contra passat i futur junts."⁶¹

Inscrit en el temps com a discontinuïtat, el present és treballat pel qui l'ha d'historicitzar en un esforç per copsar la seva presència com a absència, a la manera en què Michel de Certeau definia l'operació historiogràfica.⁶² Aquesta dialèctica és tant més difícil de realitzar quant que cal procedir a una desintrinsicació voluntarista per la història del present, més natural quan es tracta d'un temps acomplert: "La qüestió consisteix a saber si, per ésser històrica, la història del temps present no pressuposa pas un moviment semblant a la caiguda en l'absència, del fons del qual el passat ens interpel·laria amb força d'un passat que a penes fou present."⁶³ Copsem aquí en quin punt la història del temps present és animada per motivacions més profundes que les d'un simple accés a allò més contemporani. És la recerca del sentit que guia les investigacions tant com el refús de l'efímer. Un sentit que ja no és un *telos*, una continuïtat preconstituïda, sinó una reacció a "l'a-cronia contemporània."⁶⁴ La història del

⁵⁹ A. Chauveau i P. Tétart, *Questions à l'histoire des temps présent*, Brussel·les, 1992, pp. 25-26.

⁶⁰ H. Arendt, *Between past and Future*, New York, 1954.

⁶¹ L. Passerini, "La lacune du présent" a *Écrire l'histoire du temps présent*, op. cit., p. 60.

⁶² M. de Certeau, *L'absent de l'histoire*, Paris, 1973.

⁶³ P. Ricoeur, "Remarques d'un philosophe", a *Écrire l'histoire du temps présent*, op. cit., p. 39.

⁶⁴ J. P. Rioux, "Peut-on faire une histoire du temps présent?", a *Questions à l'histoire des temps présents*, Brussel·les, 1992, p. 50.

temps present es diferencia doncs radicalment de la història del temps present clàssicament contemporània. Va a la recerca del gruix temporal i busca ancorar un present massa sovint viscut en una mena de manca de pesantor temporal.

La història és una hermènèutica

Les tesis de Paul Ricoeur són tan més precioses pels historiadors d'ofici, que ha sabut resistir la temptació cientista tot situant-se fermament a l'interior de la filiació hermenèutica. Des de Schleiermacher l'hermenèutica ha sortit del seu horitzó regional, religiós, per dotar-se d'un programa general d'elaboració de les regles universals vàlides, a fi de fer proper allò que és llunyà, de depassar la distància cultural i per tant de fer progressar la comprensió de l'altre. Però és sobretot per Dilthey que es realitza el projecte de Schleiermacher en el nivell d'una interrogació pròpiament històrica. Al moment en què Ranke i Droysen esguarden del costat de les ciències de la natura per donar a la història una dimensió científica, Dilthey els oposa l'horitzó de la comprensió i distingeix dues epistemologies: la pròpia del món físic i la que posa de relleu el món psíquic. Dilthey tracta de fundar la història com a coneixement científic, depassant la simple intuïció, a partir de la hipòtesi segons la qual la vida produeix formes en el seu doll que s'estabilitzen en diverses configuracions, en normes que s'aparenten al que més tard Nòbert Elies descriurà sota el terme de configuració i Max Weber sota el d'ideal-tipus. L'hermenèutica no posa de relleu, doncs, de cap manera en aquest sentit qualsevol psicologisme salvatge com és massa sovint habitual de creure, sinó una preocupació de copsar el jaç objectivat de la comprensió. Realça una reflexió sobre l'històric, sobre les seves pròpies condicions de l'ésser. Adhuc si Dilthey aboca a una aporia per tenir per massa subordinat el problema hermenèutic al problema psicològic, no ha percebut menys "el nucli central del problema: saber que la vida no copsa la vida més que per la mediació de les unitats de sentit que s'eleven per sobre del flux històric."⁶⁵

Aquesta reflexió sobre l'històric serà represa més tard per Husserl, especialment pel darrer Husserl, el de la *Krisis*. El programa fenomenològic de Husserl, desviat en els anys 1930 pel curs tràgic de la història alemanya, es torna cap a la història com a moment privilegiat de comprensió de nosaltres mateixos. Però el sentit a recuperar és tot interior, gens d'abocament a una recerca eidètica, d'un temps immanent a la consciència mateixa: "Car la història és la 'nostra' història, el sentit de la història, el sentit de la història és el nostre sentit."⁶⁶ La posta en referència a partir de la noció d'intencionalitat històrica d'un doble procés de retenció i de protecció permet a Husserl de mostrar que el present no es redueix pas a un instant puntual sinó que comporta una intencionalitat

⁶⁵ P. Ricoeur, *Du texte à l'action*, Paris, 1986, p. 87.

⁶⁶ P. Ricoeur, *A l'école de la phenomenologie*, Paris, 1986, p. 34.

longitudinal: "que assegura la continuïtat mateixa de la durada i preserva el mateix dins l'altre."⁶⁷ Els canvis successius i les diferències són aleshores inclosos dins la nostra vivència i allò que realitzen les anticipacions d'un passat rememorat: "En aquest sentit, el present és l'efectuació del futur rememorat."⁶⁸ Només podem pensar doncs la discontinuïtat sobre el fons de continuïtat que és el temps ell mateix. Aquesta apropiació ha estat fortament subratllada per Gadamer, la hermenèutica del qual rebutja els talls radicals entre tradició i ciències històriques, entre el curs de la història i el saber de la història. La comprensió no realça pas cap subjectivitat en posició de mestressa, sinó de la "inserció dins del procés de la transmissió on es mediatitzen constantment el passat i el present."⁶⁹ El projecte hermenèutic té per ambició investir aquest entremig entre familiaritat i estranyament que constitueix la tradició. La discontinuïtat que oposa el nostre present al passat esdevé aleshores un trumfo per desplegar una nova consciència historiogràfica: "La distància temporal no és doncs un obstacle a remontar... Importa en realitat de veure en la distància temporal una possibilitat positiva i productiva donada a la comprensió."⁷⁰ És aquesta exigència de pensar a l'interior de la tensió entre exterioritat i interioritat, pensament del defora i del de dins, que ha incitat Ricoeur a buscar i a depassar les diverses apories del pas purament especulatiu de la temporalitat així com de l'aproximació reificant d'aquesta.

Pensar en l'articulació de la separació entre un temps que ha d'aparèixer i un temps que és concebut com a condició dels fenòmens és l'objecte de la trifogia que publica sobre la història durant els anys quaranta.⁷¹ Paul Ricoeur reprèn, tot allargant-la, la seva reflexió sobre els règims d'historicitat concebuts com a tercer-temps, tercer discurs pres en tensió entre la concepció purament cosmològica del moviment temporal tal com es desplega a Aristòtil, després a Kant, i una aproximació íntima, interior del temps que retrobem a Sant Agustí i després a Husserl. Entre el temps còsmic i el temps íntim se situa el temps explicat de l'historiador. Permet de reconfigurar el temps per mitjà de connectors específics. Paul Ricoeur situa doncs el discurs històric dins d'una tensió que li és pròpia entre identitat narrativa i ambició de veritat. La poètica del discurs apareix com la manera de depassar les apories de l'aprehensió filosòfica del temps. Ricoeur prefereix en aquest punt la noció de refiguració a la de referència car es tracta de redefinir la noció mateixa de "realitat" històrica a partir dels connectors propis del tercer-temps històric, el més sovint utilitzats pels historiadors d'ofici sense problematització. Entre aquests connectors, retrobem en efecte dues categories familiars a l'historiador: el de "temps calendari és el primer pont llançat per la pràctica històrica entre el temps viscut i el temps

⁶⁷ P. Ricoeur, *Temps et Récit*, t. 3, 1985, reedició París, 1991, pp. 53-54.

⁶⁸ *Ibid.* p. 68.

⁶⁹ H. G. Gadamer, *Vérité et Méthode*, Paris, 1976, p. 130.

⁷⁰ *Ibid.* p. 137.

⁷¹ P. Ricoeur, *Temps et Récit*, t. 1, Paris, 1991, p. 190.

còsmic.⁷² Es reaproxima al temps físic per la seva mesurabilitat i manlleva del temps viscut. El temps calendari “cosmologitza el temps viscut” i “humanitza el temps còsmic.”⁷³ La noció de generació, esdevinguda una categoria d’anàlisi essencial avui des dels treballs de Jean François Sirinelli, és considerada per Ricoeur com una mediació major de la pràctica històrica que permet també, com ho ha mostrat Dilthey, d’encarnar aquesta connexió entre temps públic i temps privat. La noció de generació permet d’atestar el deute, més enllà de la finitud de l’existència, més enllà de la mort que separa els ancestres dels contemporanis. Hi ha en fi la noció de “empremta” que ha pres amplària fins a tal punt que avui Carlo Ginzburg concep un nou paradigma diferent del paradigma galil·leà i que defineix com el de l’empremta indiciària.⁷⁴ Objecte usual de l’historiador, la noció de empremta, materialitzada pels documents, els arxius, no és pas menys enigmàtica i essencial per la reconfiguració del temps. Ricoeur manlleva l’expressió de significància de l’empremta a Emmanuel Lévinas,⁷⁵ en tant que alteració d’un ordre, significant sense ésser aparegut. Però inscriu també la noció d’empremta dins del seu lloc històric. Aquesta noció és utilitzada dins de la tradició històrica des de temps enrera, atès que la retrobem a Seignobos tant com a Marc Bloch. Aquesta concepció d’una ciència històrica per empremtes correspon al seu tombant referencial en una ambivalència que resisteix a la clausura del sentit car el vestigi és alhora submergit en el present i es troba el suport d’una significació que ja no és allí.

La tentativa dels *Annales* en els anys setanta de trencar amb el discurs ha estat, segons Ricoeur, il·lusòria i contradictòria amb el projecte historiador. Certament l’escola dels *Annales*, tot admetent que l’historiador construeix, problematiza i projecta la seva subjectivitat sobre el seu objecte de recerca, semblava *a priori* reaproximar-se a la posició de Ricoeur. Però en efecte no és pas per adoptar el punt de vista hermenèutic de l’explicació comprensiva. Els *Annales* tenien per fita essencial l’escola metòdica. Al contrari, no es tractava doncs d’allunyar-se del subjecte per trencar el discurs historicitzant i fer prevaldre la científicitat d’un discurs històric renovat per les ciències socials. Per fer aparèixer millor el tall epistemològic operat pels *Annales*, els seus indicadors i deixebles han pretès girar el coll a allò que era designat sota la forma pejorativa d’història historicitzant: l’esdeveniment i el seu discurs. Hi ha hagut ben bé desplaçaments d’objectes, una reavaluació dels fenòmens econòmics en els anys trenta, després una valorització de les lògiques espacials en els anys cinquanta. Fernand Braudel ha denunciat el temps curt reenviat a l’il·lusori per referència a les permanències dels grans sòcols de la geo-història, de llarga durada. Nogensmenys, i Paul Ricoeur ho han ben mostrat, les regles de

⁷² P. Ricoeur, *Temps et Récit*, t. 3, 1985, París, 1991, p. 190.

⁷³ *Ibid.*, p. 197.

⁷⁴ C. Ginzburg, “Traces, Racines d’un paradigme indiciàire”, a *Mythes, Emblèmes, Traces*, París, 1989, pp. 139-180.

⁷⁵ E. Lévinas, *La Trace, Humanisme de l’autre homme*, Montpellier, 1972, p. 57-63.

l'escriptura històrica l'han privat de bascular dins de la sociologia, car la llarga durada resta durada. Braudel, en tant que historiador, quedava tributari de formes retòriques pròpies de la disciplina històrica. Contràriament a les seves proclamacions atronadores, perseguia ell també, dins la seva tesi, la realització d'un discurs: "La noció mateixa d'història de llarga durada deriva de l'esdeveniment dramàtic..., és a dir de l'esdeveniment-posat-en-intriga."⁷⁶ Certament, la intriga que ja no té per subjecte Felip II, sinó el mar Mediterrani, és d'un altre tipus, però no resta menys una intriga. La Mediterrània figura un quasi-personatge que coneix la seva darrera hora de glòria al segle XVI abans que hom assisteixi a un basculament cap a l'Atlàntic i l'Amèrica, moment en el curs del qual "la Mediterrània al mateix temps surt de la gran història."⁷⁷ La dramatització s'imposa doncs a qualsevol historiador, àdhuc al que pren més distància en relació al discurs clàssic de l'esdevenimental polític-diplomàtic. La narració constitueix doncs la mediació indispensable per fer treball històric i lligar així l'espai d'experiència i l'horitzó d'espera del qual parla Koselleck: "La nostra hipòtesi de treball acaba així per tenir el discurs per guardià del temps, en la mesura en què no seria temps pensat sense ésser explicat."⁷⁸ La configuració del temps passa per la narració de l'historiador. La configuració històrica així entrevista es desplaça entre un espai d'experiència que evoca la multiplicitat dels recorreguts possibles i un horitzó d'espera que defineix un futur-tornat present, no reductible a una simple derivada de l'experiència present: "Així espai d'experiència i horitzó d'espera fan, millor que oposar-se plenament, condicionar-se mútuament."⁷⁹ La construcció d'aquesta hermenèutica del temps històric ofereix un horitzó que ja no és només teixit per la finalitat científica, sinó extès cap a un fer humà, un diàleg a instituir entre les generacions, un actuar sobre el present. És en aquesta perspectiva que convé reobrir el passat, visitar les seves potencialitats. Tot recusant la concepció purament antiqüària de la història, l'hermenèutic històric entreveu "tornar les nostres esperes més determinades i la nostra experiència més indeterminada."⁸⁰ El present reinverteix el passat a partir d'un horitzó històric deslligat d'ell. Transforma la distància temporal morta en "transmissió generativa de sentit."⁸¹ El vector de la reconstrucció històrica es troba aleshores en el cor de l'actuar, del tornar-present que defineix la identitat narrativa sota la seva doble forma de la *mémeté* ("Idem") i de *soi-semé* ("Ipseitat"). La centralitat del discurs relativitza la capacitat de la història d'incloure, en el seu discurs, una explicació closa sobre mecanismes de causalitat. No permet ni de revenir "a la pretensió del subjecte constituent de dominar el sentit,"⁸² ni de renunciar a la idea d'una globalitat de la història segons les seves

⁷⁶ P. Ricoeur, *Temps et Récit*, París, 1983, t. 1, p. 289.

⁷⁷ *Ibid.* p. 297.

⁷⁸ *Ibid.* 1985, t. 3, reedic., París 1991, p. 435.

⁷⁹ *Ibid.* p. 377.

⁸⁰ *Ibid.* p. 390.

⁸¹ *Ibid.* p. 399.

⁸² *Ibid.* p. 488.

“implicacions ètiques i polítiques.”⁸³

L'atenció als procediments textuais, narratius, sintàctics pels quals la història renuncia el seu règim de veritat, condueix a reapropiar-se les experiències dels treballs de tota la filiació narratologista particularment desenvolupada en el món anglo-saxó i coneguda a França gràcies a Paul Ricoeur.⁸⁴ El desenvolupament de les tesis narrativistes s'ha alimentat en efecte pel *linguistic turn*, per la crítica del model nomològic i per la presa en compte del discurs com a jaciment de saber, com a desplegament de recursos d'intel·ligibilitat. Els narrativistes tenen així permís per mostrar la manera en què el modus del discurs té valor explicatiu, i no seria sinó per la utilització constant de la conjunció subordinada “perquè,” que recobreix i confon dues funcions diferents: la consecució i la conseqüència. Els lligams cronològics i els lligams lògics són així afirmats sense ésser problematitzats. Però convé desimbricar aquesta contrasenya, el “perquè” d'ús xocant. És a aquest treball sobre les capacitats explicatives pròpies del discurs que ha menat el corrent narrativista. William Dray ha mostrat també que la idea de causa ha d'ésser disjunta de la idea de llei.⁸⁵ Ha defensat un sistema causal irreductible a un sistema de lleis, criticant alhora els qui practiquen aquesta reducció i els qui exclouen tota forma d'explicació. Un xic més tard Georg Henrik Von Wright preconitza un model mixt fundat sobre una explicació dita quasi-causal⁸⁶ com la més apropiada per a la història i per a les ciències humanes en general. Les relacions causals són, segons ell, estrictament relatives a llur context i a l'acció que hi està implicada. Tot inspirant-se en els treballs d'Elisabeth Anscombe, privilegia les relacions intrínseques entre les raons de l'acció i l'acció mateixa. Von Wright oposa aleshores la connexió causal no lògica, purament externa, portant sobre els estats de sistema, i la connexió lògica referida a les intencions i prenent una forma teleològica. El vincle entre aquest dos nivells heterogenis es situa dins dels trets configurants del discurs: “El fil conductor, segons jo, és la intiga, en tan que síntesi de l'heterogeni.”⁸⁷ Arthur Danto revela, pel seu costat, les diverses temporanitats a l'interior del discurs històric i remet en qüestió la il·lusió d'un passat com a entitat fixa per a referència a la qual l'esguard de l'historiador solament seria mòbil. Distingeix per contra tres posicions temporals internes a la narració.⁸⁸ El domini de l'enunciat implica ja dues posicions diferents: la de l'esdeveniment descrit i la de l'esdeveniment en funció del qual és descrit. Cal encara afegir el pla de l'enunciació que es situa en una altra posició temporal, la del narrador. La conseqüència epistemològica d'una tal diferenciació temporal fa figura de paradoxa de la causalitat donat que un esdeveniment ulterior pot fer aparèixer un

⁸³ *Ibid.* p. 489.

⁸⁴ P. Ricoeur, *Temps et Récit*, Paris, t. 1, pp. 173-246.

⁸⁵ W. Dray, *Laws and Explanation in History*, Oxford, 1957.

⁸⁶ G. H. Von Wright, *Explanation and Understanding*, Londres, 1971.

⁸⁷ P. Ricoeur, *Temps et Récit*, *op. cit.*, t. 1, p. 202.

⁸⁸ A. Danto, *Analytic Philosophy of History*, Cambridge, 1965.

esdeveniment anterior en situació causal. Per altra banda, la demostració de Danto torna a considerar com a indistints explicació i descripció, tot essent la història de forma seguida, segons la seva expressió. Alguns han anat encara més lluny com Hayden White en la perspectiva de construcció d'una poètica de la història,⁸⁹ en pressuposar que el registre de l'historiador no és pas fonamentalment diferent del de la ficció en el pla de la seva estructura narrativa. La història seria, doncs, primerament escriptura i artifici literari. Hayden White situa la transició entre el discurs i l'argumentació dins de la noció de posta en intriga.

Paul Ricoeur està doncs molt pròxim a aquestes tesis. Saluda a més en els narrativistes dues experiències majors. En primer lloc, fan la demostració que "contar (narrar), és ja explicar... L' 'un per l'altre' que, segons Aristòtil, fa la connexió lògica de la intriga, és d'ara en endavant el punt de partida obligat de tota discussió sobre la narració històrica."⁹⁰ En segon lloc, a la diversificació i jerarquització dels models explicatius interns al discurs. Tot i així, i malgrat aquests dos avenços en la comprensió del que és un discurs històric, Paul Ricoeur no segueix pas les tesis més radicals dels narrativistes quan postulen la indistinció entre història i ficció. Malgrat llur proximitat, subsisteix un tall epistemològic que està fundat sobre el règim de vericitat pròpia del contracte de l'historiador en relació al passat. Comparteix en aquest punt la posició de Roger Chartier quan afirma que "l'historiador té per tasca donar una coneixença apropiada, controlada, d'aquesta 'població de morts' —personatges, mentalitats, preus— que és el seu objecte. Abandonar aquesta pretensió, potser desmesurada però fundadora, fóra deixar el camp lliure a totes les falsificacions, a tots els falsaris."⁹¹ Aquesta crida del contracte de veritat que lliga l'historiador al seu objecte des d'Heròdot i Tucídides és de primera importància per oposar-se a totes les formes de falsificació i de manipulació del passat. No és pas contradictori amb el fet d'estar atent a la història com a escriptura, com a pràctica discursiva.

L'atenció als règims de discurs implica tornar a aquesta zona d'indeterminació a fi de reprendre com es fabriquen els règims de vericitat i quin és l'estatut de l'error, el caràcter inconmesurable o no de les diverses assercions que es donen com a científiques. Ricoeur no segueix doncs la tentativa deconstrucccionista de Michel Foucault i de Paul Veyne que s'inspira en Nietzsche i pregona una simple genealogia de les interpretacions que recobriria els fets històrics. Recusant tot alhora la temptació positivista i la temptació genealògica, Ricoeur llur oposa "una anàlisi de la realitat històrica que situa sota el signe de

⁸⁹ H. White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore i Londres, 1973.

⁹⁰ P. Ricoeur, *Temps et Récit. op. cit.*, t. 1, p. 251.

⁹¹ R. Chartier, *Le Monde*, 18-3-1993.

la 'representància' (*représentance*) per subratllar el seu doble estatut de realitat i de ficció.⁹²

Instituto Jacques Prévert

(Traducció de Lluís Alabrús.)

RESUMEN: *Partiendo de la reciente rectificación de la línea editorial de la revista Annales, se tratan cuatro problemas metodológicos de la historiografía actual, tal como se manifiestan en las reflexiones de diversos historiadores y pensadores: la cuestión de la histoire événementielle; el retorno de la historia política; las posibilidades de una historia del "tiempo presente;" y la hermenéutica histórica desarrollada por Paul Ricoeur.*

SUMMARY: *Starting from the recent rectification of the editorial line of the review Annales, Dosse deals with four methodological problems of the contemporary historiography as they appear on the reflections of a certain number of historians and thinkers: the question of the histoire événementielle, the return of the political history, the possibilities of a "present time" history and the historical hermeneutics developed by Paul Ricoeur.*

⁹² O. Mongin, *Paul Ricoeur*, París, 1994, p. 132.